

BORVENDÉG ZSUZSANNA

FORDULAT NÉLKÜL. A KÜLKERESKEDELEM SZOVJETIZÁLÁSA, 1944–1949

ABSZTRAKT: 1944 őszétől a kommunista párt gazdasági vállalkozások alapításával igyekezett megszilárdítani saját pénzügyi hátterét, és kiemelt figyelmet fordított arra, hogy a külkereskedelmet már az ágazat államosítása előtt ellenőrzése alá vonja. Ennek azért volt nagy jelentősége, mert így biztosíthatták maguknak a tőkeáramlás feletti felügyeletet. Háy László és Vas Zoltán azzal a feladattal érkezett haza Moszkvából a háború végén, hogy – szovjet mintára – minél hamarabb megteremtsek a kommunista ellenőrzést az árucserre-forgalom felett. A tanulmány összefoglalja a külkereskedelem államosítása előtt zajló folyamatokat, megismerhetjük a terület igazgatását végző intézményrendszer felállítását és a pártvállalatok rendszerének kiépítését is. A vállalkozások létrehozásával már 1946 nyarára teljes rálátást biztosítottak maguknak a gazdasági kapcsolatrendszerre, ezzel kezükben tarthatták a nemzetközi árucserreforgalmat is.

KULCSSZAVAK: kommunizmus, külkereskedelem, pártvállalat, pártfinanszírozás, West-Orient, Vas Zoltán, Gazdasági Főtanács, Külkereskedelmi Igazgatóság, Háy László, csempészés

---

A Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalomátvétele 1944 őszén kezdődött, amikor a szovjet csapatok előrenyomulásával párhuzamosan a front mögötti területeken azonnal hozzáfogtak a helyi közigazgatás kiépítéséhez. A Vörös

Hadsereg támogatásával a kommunistáknak sikerült a települések rendvédelmi és önkormányzati szervezeteiben kulcspozíciókat szerezniük, valamint kiemelt szempont volt a párt megerősítéséhez és a hatalom kisajátításához szükséges gazdasági háttér létrehozása is. 1944 novembere és 1945 tavasza között sikerrel teremtették meg a párt pénzügyi alapját:¹ elhagyott javak begyűjtése és a gazdátlan vállalatok megkaparintása során számíthattak a szovjetek támogatására. Ez a többi párt lehetőségeihez képest komoly helyzeti előnyt jelentett. Már ebben az időszakban létrehozták az első pártvállalatokat, amelyek szokatlan formációt jelentettek Magyarországon, rövid idő alatt mégis ezek lettek a pártfinanszírozás legfontosabb forrásai. A nemzetgyűlésben helyhez jutó pártok mindegyike igyekezett saját céghez jutni, amelynek bevételeiből a párt működését, de leginkább a választási kampány kiadásait akarták fedezni. Az egyik legfontosabb ágazat a mozik üzemeltetése volt, a frontvonalak mögött már 1944 őszén folyt a küzdelem a koalíciós pártok között a filmszínházak feletti rendelkezés jogáért.² A mozgókép nem pusztán pénzbevételt hozott az üzemeltetőnek, hanem hatékony propagandaeszköz is volt, akárcsak a könyvkiadók és nyomdák birtoklása, amelyben szintén a kommunisták vitték a vezető szerepet. Ezek a vállalatok azonban a pártok gazdasági háttérének és a kampány költségeinek megteremtése mellett hosszabb távú célokat is szolgáltak: az államosítások – különösen a külkereskedelmi monopólium megszerzésének – első lépéseként tekinthetünk rájuk, vagyis a gazdaság szovjetizálásának kezdeteit jelentik, még akkor is, ha nem csak az MKP alapított ekkor cégeket.³ A szisztéma a szovjet mintát követte, és a cél a külkereskedelem, ezáltal a tőkeáramlás feletti felügyelet megszerzése volt. Jelen tanulmány a kommunista párt első cégeinek alapításain keresztül kívánja

1 Hubai – Szabó 1998, 81.

2 Tóth 1993.

3 Böhm Vilmos így emlékszik vissza a Szociáldemokrata Párt által alapított vállalatokra: „A versenyben a Szociáldemokrata Párt sem akart lemaradni. Hónapokkal a kommunista kezdeményezés után Általános Kereskedelmi és Ipari Részvénytársaság elnevezés alatt megalakította a szociáldemokrata export–import vállalatot. Sokkal később az elismerten szerényebb bankvállalatot, a Gazdasági Hitelintézetet, és végül az Európa Kereskedelmi Vállalatot, amelynek a város egyik legforgalmasabb pontján hatalmas áruháza volt.” Böhm 1990, 45.

bemutatni a külkereskedelem kisajátítását, azt, hogy a moszkovita garnitúra milyen módszerekkel tette rá kezét a nemzetközi árucserre-forgalomra még a monopóliumokkal rendelkező, szakosított állami külkereskedelmi vállalatok rendszerének létrehozása előtt.

A szovjet minta

1917 őszét a világtörténelem egyik legbrutálisabb cezúrájaként tartjuk számon, hiszen szinte minden átmenet nélkül hoztak létre egy olyan rendszert, amelynek egyetlen előképeként talán csak a rövid életű jakobinus diktatúrát említhetjük. A bolsevik puccs során egy maroknyi csoport átvette a hatalmat Oroszországban, de a lenini „élcsapat” önerőből képtelen lett volna kivitelezni, finanszírozni a korábban ismeretlen társadalmi-gazdasági berendezkedés felépítését. A német titkosszolgálat által kiképzett bolsevik vezérek mögött egy világméretű hálózat is formálódott, az ő ideológiai támogatásuk és gazdasági erejük nélkül a Szovjetunió életképtelen lett volna. A marxista közgazdasági nézeteken nevelkedő Lenin tisztában volt azzal, hogy kapitalista tőke nélkül nem lehet kommunizmust építeni, de még működtetni sem, így első intézkedései között megtalálhatjuk a tőke beáramlásának biztosítását megteremtő rendeleteket.⁴ A nemzetközi kereskedelem a tőkeáramlás lega-

4 Jellemző, hogy a rendszerváltás előestéjén, 1989-ben – amikor már nyilvánvaló volt, hogy a szocialista blokk hetek, hónapok múlva minden átmenet nélkül, a kapitalista szabad piac szabad prédájává válik – úgy érzékenyítették a korábban marxista elméletekkel bombázott közvéleményt, mintha kezdetektől azt kommunikálták volna, hogy a kapitalista tőke előfeltétele a világgazdaság, és ezen belül a szocializmus működésének is. Egy csapásra természetes lett a „szocialista tőkések” létezése, akik finanszírozták a kommunista mozgalmakat és a szovjet blokkot, és a rendszer indulásánál alkalmazott technikákról, vállalatalapításokról is úgy beszéltek, mintha ezeknek emlegetése nem lett volna tabu a korábbi évtizedekben. Jó példa minderre a külkereskedelmi lobbí egyik központi figurájával, Oblath Györggyel készített interjú a pártvállalatokról, akit „pénzcsinálással” bízott meg a párt 1947-ben: „Marx azért tudta megírni több ifjúkori halhatatlan művét, mert Engels – akinek gyáros volt az apja – anyagilag segítette őt. Azóta se szeri, se száma a mecénásoknak, három éve halt meg például Doumeng, akit vörös milliomosnak neveztek Franciaország szerte, mert támogatta a Francia Kommunista Pártot.” Magyar 1989.

lapvetőbb módja, vagyis a külkereskedelem feletti kizárólagos ellenőrzési jog a pénz mozgásának felügyeletét is jelenti. A bolsevik párt számára az egyik elsődleges cél tehát a külkereskedelem monopolizálása lett. Már 1918 áprilisában megszületett az a rendelet, amely biztosította a kommunisták számára a kizárólagosságot a nemzetközi árucseré-forgalomban.⁵ A későbbiek során az állami tulajdonba vett iparvállalatok jelentős részét koncesszióba adták nyugati nagytőkéseknek, ezzel biztosítva a pénzügyi alapokat az új birodalom kiépítéséhez, valamint nyugati vállalkozók bevonásával vegyesvállalatokat alapítottak a kapitalista világban már a húszas évek elejétől.⁶ A Cseka, vagyis a bolsevik párt politikai terrorszervezete mellett működő Szovjet Koncessziós Bizottság döntött az állami tulajdonban lévő ipari létesítmények magánkezelésbe adásáról, a nyugati befektetők beengedéséről. A koncessziók alapításának ötlete Armand Hammertől, egy amerikai üzletembertől származott, akinek szülei a keleti part kommunista mozgalmának megszervezői, Lenin elkötelezett hívei voltak. Hammer alakította ki – a Romanovok múkincseinek fejében – a koncessziós rendszert, ő volt az első, aki az Urál azbesztbányáira megkapta a bérleti jogot, és több jelentős üzletember – például Henry Ford – számára is vonzóvá tette a szovjet iparba való befektetést.⁷

A Szovjetunió első évei tehát a gazdasági javak kisajátításáról, majd bérbe adásáról szóltak, de volt egy terület, ahol egyetlen pillanatra sem engedett a bolsevik vezetés a monopóliumából: a külkereskedelem. A nyugati világban létrehozott vegyesvállalatok, majd a jelentősebb nagyvárosokban alapított külkereskedelmi kirendeltségek részben a szovjet titkosszolgálatok, részben a szovjet gazdasági terjeszkedés bázisául szolgáltak, vagyis a rendszer alappilléreinek számítottak. Ehhez a hálózathoz kapcsolódtak a különböző pártvállalatok, amelyeknek tulajdonosai a nyugati kommunista szervezetek voltak, és amelyek segítségével a szovjetek pénzügyi támogatást nyújthattak elvtársaiknak. A nemzetközi kommunista mozgalom, a Komintern pénzügyi központja a két világháború között Berlinben volt, nem véletlen tehát, hogy Moszkva a

5 Oblath 1985, 9.

6 Seres 2006, 81–83.

7 Ritka tőkésportré. *Magyarország*, 11. (1974) 16. sz. 13.

német birodalmi központban egy nyolcszáz fős kereskedelmi kirendeltséget üzemeltetett⁸ – nyilvánvalóan ez volt az egyik legfontosabb hírszerzési centrum a korszakban.

A berlini szovjet kereskedelmi kirendeltségen, majd a nem sokkal később alapított szovjet nagykövetségen számos, a kommün bukása után Magyarországról elmenekült pártfunkcionárius talált menedéket és feladatot. Itt tanulhattak bele a nemzetközi hálózatok titkos finanszírozásának módozataiba, és tapasztalhatták meg a külkereskedelem kiemelt szerepét. Varga Jenő, a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa alapította meg Berlinben a Komintern gazdasági központját, majd 1927-ben Moszkvában létrehozta a Világgazdasági és Világpolitikai Intézetet, amely az internacionalizmus pénzügyeinek elméleti központja lett. Tanítványa, a moszkovita Háy László – aki a kommün bukása után szintén politikai menekültként érkezett Berlinbe – tudásával és kapcsolatrendszerével már a koalíciós időszak kezdetén garantálta az MKP gazdasági bázisának megteremtését. A másik végrehajtó az ugyancsak Komintern vezetőként tapasztalatokat szerzett Vas Zoltán lett.

Moszkovita főszereplők

Háy Lászlót „először az újonnan létesített Magyar–Szovjet Külforgalmi Rt. élére állították, majd a Magyar Nemzeti Bankhoz került, ahol csakhamar a bank osztályigazgatója lett. Ez az osztály Háy László irányításával már az államosítások előtt megvalósította a külkereskedelem állami ellenőrzését.”⁹ – fogalmaztak halálakor írt nekrológiájában. Az állami ellenőrzés valójában a kommunista párt felügyeletét takarta, ennek kialakítását 1944-ben megkezdték, és az első pártvállalatot is megalapították még ez év novemberében.

1944. november 7-én Szegeden hívták életre a Szikra Kiadót, a kommunisták első gazdasági vállalkozását.¹⁰ A gazdasági és pénzügyek irányításával Vas

8 Seres 2008, 420.

9 Háy László (1891–1975) *Gazdaság*, 9. (1975) 1. sz. 135.

10 A Szikra Kiadó történetéről lásd: Scheibner 2013.

Zoltánt és Nagy Imrét bízták meg, a pénztárosi funkciót ideiglenesen Háy László látta el.¹¹ Háy eredeti végzettségét tekintve orvos volt, és már diákként szimpatizált a szélsőbaloldali mozgalmakkal. A kommün bukása után először Kassára, majd Bécsbe menekült, végül Berlinbe küldték, ahol a Komintern pénzügyi szakértőjeként tevékenykedett. 1933-ban került Moszkvába a mentora, Varga Jenő által vezetett intézetbe, külkereskedelmi területre. A háború után – egészen 1956-ig – a magyar külkereskedelmi igazgatás meghatározó személyisége lett, a szaktárca létrehozása után államtitkárként, miniszterhelyettesként, végül miniszterként irányította az ágazatot. Vas Zoltán a Tanácsköztársaság idején lett tagja a kommunista pártnak, a két világháború között hosszú időt töltött börtönben, először 1921-ben tartóztatták le. A következő évben fogolycserével a Szovjetunióba került, ahonnan 1925-ben a Komintern ügynökéként küldték haza. Újabb börtönben töltött évek után végül Rákosi Mátyással együtt távozatott Moszkvába, és 1944-ben a Vörös Hadsereg katonájaként lépte át újra a magyar határt, azzal a megbízással, hogy megteremtse a kommunista hatalomátvétel gazdasági alapjait.

A Szikra a párt első saját alapítású vállalkozásaként a pénzügyi háttér megteremtése mellett a pártpropaganda terjesztésében is központi szerepet játszott: 1945 februárjában könyvesboltot nyitottak a szétlőtt Budapesten.¹² 1944. december végén, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásakor az MKP-n belül már működött a Gazdasági Osztály (GO),¹³ amelynek koordinálása alá helyezték az 1944 ősze és 1945 tavasza között gründolt vállalatok irányítását. 1945. január 10-én a párt Központi Vezetősége úgy döntött, hogy a pártgazdaság és a párt-pénzügyek irányításával Vas Zoltánt bízzák meg. 1945 végétől a GO tevékenysége fölött a pártvezetés erős embere, Farkas Mihály gyakorolt felügyeletet,¹⁴ Vas Zoltán pedig az újonnan felállított Gazdasági Főtanács élére került. Ekkorra már a párt által alapított vállalatok olyan tömege jött létre,¹⁵ és azok olyan

11 Hubai – Szabó 1998, 79.

12 Scheibner 2013, 458.

13 A szervezet felállításáról és szervezeti, személyi változásairól lásd: Hubai – Szabó 1998.

14 Uo. 79–80.

15 A legfontosabbak: Szikra Rt., Szabad Nép, Budapest Garage és Gépkocsijavító Üzem Kft., Magyar Filmipari Rt., Nép-Sport Lapkiadó Rt. Hubai – Szabó 1998, 82.

rendezetlenül, átláthatatlanul működtek, hogy szükségessé vált a vállalkozások központosítása, egy nagy holding alatt történő egyesítése.

Az államigazgatás kiigazítása

1945 tavaszán elindult a külkereskedelem adminisztratív szerveinek a felállításása is. Megszüntették a Külkereskedelmi Hivatalt, és helyette létrehozták a Külkereskedelmi Igazgatóságot (KKI), valamint átszervezték a miniszteriális szervet, amelynek eredményeképpen őszre megszületett a Kereskedelmi és Szövetkezetügyi Minisztérium. A kommunisták részéről a cél az volt, hogy biztosítsák a párt primátusát ezeknél az intézményeknél, azonban a kivitelezés nem volt akadálytalan. Míg a Külkereskedelmi Igazgatóságon az MKP teljes befolyást szerzett, addig a minisztériumban nem volt ennyire zökkenőmentes a „hatalomátvétel”. A tárca vezetését ugyan a kommunistákkal szimpatizáló, szociáldemokrata Rónai Sándor látta el,¹⁶ de 1946 júniusában Vajda Imre került oda adminisztratív államtitkári pozícióba. Vajda úgyszintén a kommunisták szejekét tolt a szociáldemokrata párton belül és a későbbi pártegyesítés szószólója volt, mégis akadályozta az MKP embereinek önálló tevékenységét a minisztériumban, és nehezítette a KKI munkáját is. Ez utóbbi intézmény alelnöke, Molnár Albert feljegyzést készített Vas Zoltán részére azzal a javaslattal, hogy ideje lenne a külkereskedelem központosításának, lehetőleg a kommunista befolyás alatt álló KKI hatáskörének kiszélesítésével: „Annál is inkább szükségesnek látszik, hogy a KKI új felhatalmazást kapjon, mivel a külkereskedelem irányításának belső politikai viszonyai megváltoztak. Amíg Vajda Imre nem volt államtitkár, Hardi [Róbert] tanácsos teljesen önállóan irányította a külkereskedelmi politikát. Ez most megszűnt azzal, hogy Vajda minden külkereskedelmi ügyben a döntést magának tartja fenn. [...] A párt tényleges befolyását csak abban az esetben látom biztosítva, ha a kommunista vezetés alatt álló KKI megfelelő fel-

16 Ez a célt tekintve visszalépés volt, hiszen 1945. május 11. és 1945. november 25. között – vagyis az átszervezés előtt – Gerő Ernő volt a kereskedelem és közlekedésügyi miniszter.

hatalmazást kap, amivel Hardi helyzetét is alátámasztja.¹⁷ Hardi Róbert már a debreceni nemzetgyűlés összehívásakor kapcsolatban állt Gerő Ernővel. Családi kereskedelmi gyakorlatára és ismereteire hivatkozva felajánlotta szolgálatait a pártnak.¹⁸ Egészen a rendszerváltásig a külkereskedelemben dolgozott, az igazgatástól a külkereskedelmi vállalatokon át a kirendeltségekig minden területen megfordult. Saját elbeszélése szerint az első időszakban nagyon nagy szerepe volt abban, hogy megteremtették a kommunisták primátusát az ágazatban. Ekkor a Kereskedelmi és Szövetkezetiügyi Minisztérium osztályvezetője volt, és mint a fenti idézetből is kiderül, minden az ő kezén futott át a tárcánál. A külkereskedelemben azonban messze nem volt még központosított: hat minisztérium, a Tárcaközi Külkereskedelmi Értekezlet, a Külkereskedelmi Pénzügyi Bizottság és egy Külkereskedelmi Kisülésnek nevezett kormányzati testület között oszlott meg a kereskedelempolitika irányítása – legalábbis a Külkereskedelmi Igazgatóság alelnöke szerint, aki hozzáfűzte, „hogy a külkereskedelemben egy helyről történő irányítása soha nem volt olyan fontos még ebben az országban, mint most.”¹⁹

Ekkorra – 1946 nyarára – a kommunista pártnak sikerült saját érdekeltségeit centralizálnia, gazdasági vállalkozásait egy központi holding létrehozásával összefogta, működésüket koordinálta. Ennek érdekében 1945 decemberében megalapították a Mercur Kereskedelmi és Ipari Rt.-t, amely az ötödik kerületben lévő kommunista pártvállalat, a Kollektíva Szövetkezet épületében kapott elhelyezést. A párt korai gazdálkodását feldolgozó tanulmány szerint a cég szükségességét azzal indokolták, hogy „a Mercur volna hivatva a jogilag vagy politikailag kifogásolható üzleteket és ezzel a támadási felületeket minimumra csökkenteni.”²⁰ A vállalatok pénzügyeinek intézésére új bankot alapítottak: a Dunavölgyi Bank Kereskedelmi Rt. „finanszírozta a többi pártvállalatot, s inkasszálta be az adózott nyereségüket, amelyek azután a párt folyószámlájára

17 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-A-10. 4. d. 674. A magyar külkereskedelemben egységesítéséről szóló rendelettervezet indoklása, 1946. július 6.

18 Váradi 2003, 99.

19 MNL OL XIX-A-10. 4. d. 675. Dr. Molnár Albert alelnök feljegyzése Vas Zoltán részére, 1946. július 6.

20 Hubai – Szabó 1998, 83.

kerültek.”²¹ A bankok államosításakor a Gazdasági Főtanács beolvasztotta a Dunavölgyi Bankot a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba, de rövid élete során is kiemelkedő szerepet játszott a kommunista párt gazdasági háttérének biztosításában, hiszen innen származott összes bevételük 60-75%-a.²²

A Gazdasági Osztály ügyvitelét a holding létrehozásával párhuzamosan felosztották, a pártvállalatok működéséért Sebes Sándor felelt. Sebes régi mozgalmár volt, aki már középiskolásként a Galilei-kör tüntetésein szocializálódott. A két világháború között belépett a kommunista pártba, propagandaanyagok terjesztéséért többször meggyűlt a baja a rendőrséggel, végül 1936-ban Spanyolországba szökött. A bolsevik hálózatok aktív ügynökeként harcolta végig a polgárháborút, majd a világháborút, és 1945-ben tért haza. Sebes nagy tapasztalattal és tudással rendelkezett, az illegális szervezetek titkos finanszírozásában, a földalatti mozgalmak támogatásában olyan gyakorlatot szerzett, amelynek nagy hasznát vették a hatalomátvételre készülő MKP megerősítésénél. A politikai rendőrségen belül működő Gazdaságrendészeti Osztály visszaéléseit feldolgozó Molnár János tanulmányában a pártvállalatok három fajtáját különbözteti meg: léteztek azok a cégek, amelyek nyilvánosan és köztudottan az MKP tulajdonát képezték, voltak olyanok, amelyekben a kommunisták tulajdonjogát titkosan kezelték, és voltak olyanok, amelyek a GO-nak részesedést fizettek. E három cégfajtának az ügyeit Sebes hangolta össze.²³ Már ebből az időszakból is vannak adatok arra, hogy a kommunisták cégei svájci vállalatokkal és pénzintézetekkel álltak kapcsolatban, a csempészetet rajtuk keresztül bonyolították, az itt kezelt bankszámlákon gyűjtötték az illegális bevételeket.²⁴ Sebes Sándor az egypártrendszer létrejötte és a teljes államosítások után is gyakran megfordult Svájcban, az amerikai hírszerzés szerint a nyugati kommunista hálózatok pénzelését irányította az alpesi országból.²⁵

21 Magyar, 1989.

22 Hubai – Szabó 1998, 101.

23 Molnár 2009, 133–134.

24 Uo.

25 Central Intelligence Agency (CIA), Freedom of Information Act Electronik Reading Room (FOIA), Hungarian Economic Activities in Western Europe, 1949. november 17. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003600470003-2.pdf> (Letöltés: 2019. augusztus 16.)

A CIA a magyar pénzügyi és bankműveletek irányítójaként tartotta számon, aki valutabeszerezéseket végzett. A magyar üzletekből Svájcban befolyt összegek elosztásáért, szállításáért volt felelős, bőröndökben vitte a támogatásokat a nyugati országokban működő kommunista pártoknak. A jelentés szerint Sebes juttatta el az Olasz Kommunista Párt kampányára szánt pénzeket a Svájcban vezetett magyar tulajdonban lévő bankszámlákról Olaszországba, de ő volt az is, aki megszervezte a francia kommunisták által irányított sztrájkokkal kapcsolatos költségek finanszírozását. Mindezt a CIA tudomása szerint magyar cégek által bonyolított üzletek profitjából fedezték.

A külkereskedelem irányításának központosítása hivatalosan csak 1948/49-re valósult meg, de a kommunisták – saját bevallásuk szerint – már 1946 közepére a teljes forgalom felett képesek voltak ellenőrzést gyakorolni.²⁶ Mindezt – mint hamarosan látni fogjuk – főleg vállalataikon keresztül érték el, de a Gazdasági Főtanács a KKI-n belül felállított egy tárcaközi hatos bizottságot,²⁷ amelynek kizárólagos jogköre volt mindenfajta import engedélyezése.²⁸ A bizottság hetente egyszer-kétszer ülésezett, a behozatali kérelmek elbírálása rendkívül hosszadalmas és nehézkes volt, viszont a Vas Zoltán vezette intézmény részletes információkkal rendelkezett arról, hogy melyik cég milyen értékben mit szállít be az országba, és azt is tudta, kik a partnereik, valamint az üzletek lebonyolításához szükséges hitelkérelmeket is ők engedélyezhették, vagyis a pénzműveletekre is ráláttak.²⁹

26 MNL OL XIX-A-10. 66. d. Feljegyzés Vas Zoltán államtitkár úr részére az 1946. július 8-án folytatott beszélgetésről, 1946. július 9.

27 Gazdasági Főtanács 7556/1946. sz. rendelet alapján a stabilizáció biztosítására létesített behozatali hitelkérelmeket felülbíró bizottság

28 A bizottságban helyet kapott a Gazdasági Főtanács és a KKI mellett a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium, az Iparügyi Minisztérium, a Közellátásügyi Minisztérium, a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyminisztérium képviselője.

29 Saltai 1947, 531–533.

A korrupció melegágya

„A Maszovol és a West-Orient cégekkel felvettem az érintkezést. Ezentúl tehát Államtitkár úr [értsd: Vas Zoltán] kívánságának megfelelően minden fajta magyar külkereskedelem a vezetésem alatt álló Igazgatóság tudtával fog történni.”³⁰ – fogalmazott a Külkereskedelmi Igazgatóság alelnöke 1946 nyarán. A szövegből az derül ki, hogy a két említett cégnek szerepe volt a kommunista kontroll megteremtésében. A Maszovol, vagyis a Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt. jelentősége érthető, hiszen a negyvenes évek második felében nagy mennyiségű olajat szállítottak a cégen keresztül Nyugatra, elsősorban szovjet és román kutakból. 1948-ban például 125 ezer tonna nyersolajat exportáltak a magyarországi cégen keresztül,³¹ ez pedig nem elhanyagolható valutabevételt jelentett a szovjetek számára. De mit lehet tudni a West-Orientről? Ez volt az első olyan pártvállalat, amelyen keresztül már kísérletet tett a kommunista párt arra, hogy hatáskörébe vonja az árucseré-forgalmat.

A háború pusztulást és nélkülözést hagyott a magyar népre, a lakosság el látásának megszervezése komoly nehézségekbe ütközött, különösen a városokban, így Budapesten is kilátástalan volt a helyzet. Vas Zoltánt bízták meg azzal, hogy a főváros élelmiszerellátását biztosítsa, de a Szövetséges Ellenőrző Bizottság égisze alatt itt állomásozó idegen hadseregről szintúgy gondoskodni kellett. Vas memoárjaiban részletesen beszámol a szinte emberfeletti teljesítményéről, amellyel lisztet szerzett a fővárosi pékeknek a kenyérsütéshez, de alig emlegeti azokat a cégeket, amelyeket pártja – az ő aktív segítségével – hívott életre éppen a fogyasztási cikkek hiánya miatt elszabaduló feketepiac adta profitlehetőségek kihasználása érdekében. A főváros élelmezésének kérdésénél példaként megemlíthető, hogy a Gazdasági Főtanács felállítása után az első rendeletek egyikében – 1946 legelején – Vas Zoltán létrehozta a Budapest Székesfővárosi Községi

30 MNL OL XIX-A-10. 66. d. Feljegyzés Vas Zoltán államtitkár úr részére az 1946. július 8-án folytatott beszélgetésről, 1946. július 9.

31 CIA, FOIA, Hungarian Trade Policies, 1948. július 13.
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R001600880005-7.pdf>
 (Letöltés: 2019. augusztus 21.)

Kereskedelmi Rt.-t, azzal a feladattal, hogy élelmiszerekkel és ipari cikkekkel lássa el a Szövetséges Ellenőrző Bizottság csapatait. A cég ügyeibe a város vezetése nem láthatott bele, így január végén Kővágó József polgármester tiltakozó beadványt juttatott el Vashoz, amelyben követelte, hogy vonják be őket is a vállalat működésébe, mert miközben a főváros számára még a csecsemőotthonok és a kórházak ellátása is gondot okoz, a cég jelentős mennyiségű tüzelőanyag és élelmiszer felett rendelkezik.³²

A korszak hézagosan fennmaradt forrásai miatt lehetetlen feladatnak tűnik a legkorábbi vállalatok hiánytalan felsorolása, azonban a legfontosabb cégek bemutatása elég ahhoz, hogy kirajzolódjon számunkra az a mechanizmus, amely nem pusztán a párt pénzügyi stabilitását és a választási kampány költségeit, hanem a kommunisták gazdasági élet felett gyakorolt befolyását is biztosította, már jóval az államosítások befejezése előtt. A kommunisták által létrehozott cégek mellett meg kell említeni a szovjet–magyar vegyes tulajdonba kerülő vállalatokat – ilyen volt a már említett Maszovol is. A háború után a szovjetek a megszállt országokban jóvátételként kisajátították a korábban német tulajdonban lévő létesítményeket, vállalatokat, és birtokukba került minden azelőtt német kézben lévő berendezés, vagyontárgy, bármilyen vagyoni értékű jog, követelés stb. Ezeket apportként használva társtulajdonosként jelentek meg magyar nagyvállalatokban, kiépítve Magyarországon is egy olyan vegyesvállalati szisztémát, amelyet a két világháború között Nyugat-Európában alkalmazott a Szovjetunió.³³ A kommunista pártvállalatok mellett ezek is jelentős szerepet játszhattak a gazdasági rendszer és a külkereskedelem feletti ellenőrzés kialakításában, gondoljunk csak a Háy vezette Magyar–Szovjet Külforgalmi Részvénytársaságra.

1945–1946 az áruhiány és a feketepiac időszaka volt, az igazán nagy bevételek a csempészetből és az erkölcsstelenül felvert árakból származtak. A kommunista párt vidéki szervezetei sorra hozták létre saját „vállalkozásaikat”, amelyek elsősorban az emberek kiszolgáltatott helyzetét kihasználva igyekeztek

32 MNL OL XIX-A-10. 1. d. Állásfoglalás a Gazdasági Főtanács 228/1946. számú, 1946. január 8-án kelt határozatával kapcsolatban, 1946. január 25.

33 Szívós – Uzoni 1992, 68. A német vagyon szovjet átvételéről lásd: Honvári 2013.

bevételekre szert tenni. Az első vállalatok alapítása természetesen az elhagyott, gazdátlan javak kisajátításával történt, ezek szétosztásában Vas Zoltánnak kulcsszerepe volt: „Hasonlóan alakult a helyzet a pártvállalatok létesítésével. Valamennyi párt alakított ilyeneket. [...] Mozikat, nyomdákat, tulajdonosaiktól elhagyott üzemeket kaptak tőlem tulajdonba. A közmondás is azt tartja: minden szentek maga felé hajlik a keze. Kommunista kormánybiztosként³⁴ igazán bőkezű lehettem, pártunk kapta a legtöbbet.”³⁵ A legfontosabb cég ebben a korai időszakban a West-Orient vállalkozás volt, amelyet 1945 nyarán alapítottak, és lényege tulajdonképpen a csempészség legalizálása volt.³⁶ A céget mentesítették minden deviza- és vámtörvény alól,³⁷ egy kis zárványként létezett a jogrend felett. Az országba így behozott közszükségleti cikkeket dollárért és aranyért értékesítették. Hatalmas nyereségre tettek szert, a felhalmozott valutát és aranyat pedig a meglóduló infláció közepette valutaüzérkedéssel kamatoztatták,³⁸ de a West-Orient szabadalmat kapott aranyérmék verésére is.³⁹ A cég alapításánál a kommunisták elég körültekintően jártak el, „nehogy a pártok politikailag egymás ellen használhassák fel a West-Orient spekulációs működését,”⁴⁰ vagyis azért, ha gazdasági visszaéléseik nyilvánosságra kerülnek, a következményeket politikai versenytársaiknak is viselni kelljen. Az alapító okiratot aláírták a koalíciós pártvezetőkkel, így Tildy Zoltánnal, Nagy Ferencsel, Szakasits Árpáddal és Bán Antallal is, a KMP részéről Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Vas Zoltán kézjegye szerepelt a dokumentumon.⁴¹

A csempészség és a spekuláció a West-Orient megalapítása után állami engedéllyel, a politikai rendőrség segítségével folyt egészen 1946 őszéig, a botrány

34 Vas Zoltán Budapest közellátási kormánybiztosa volt 1945. február 15. és május 15. között.

35 Vas 1982, 96.

36 Oblath 1985, 6.

37 Vas 1982, 199.

38 Garamvölgyi, 1989.

39 Sulyok Dezső felszólalása a Nemzetgyűlésben, 1946. augusztus 14-én. Nemzetgyűlési Napló III. kötet, 1946. augusztus 13.–1946. október 4. 59. A korabeli híresztelések szerint nem pusztán valutaüzérkedéssel tudták fialtatni a profitot, hanem érmehamisítással is: az összegyűjtött arany egy részéből Bécsben Napóleon aranyakat verettek, amelyet aztán értékesítettek.

40 Vas 1982, 200.

41 Uo.

kirobbanásáig. A kommunista párt a céget úgy próbálta jótévőként feltüntetni, hogy az infláció elszabadulása után – a stabilizáció megteremtéséért – a West-Orientet bízta meg azzal, hogy árut halmozzon fel, amely majd a forint bevezetése után annak fedezetéül szolgálhat. Az árucikkeket az 1945-ös, jónak mondható dohánytermés eladásából befolyt összegből vásárolták fel. A dohányt alacsony áron tudták megszerezni a betakarítás után, hiszen a szénhiány miatt a dohánygyárak sem működtek. 1946 tavaszán azonban megkezdődött a termelés, és a hiánycikkeknek számító cigarettát Európa országaiban aranyért értékesíthették.⁴² A bevételből elsősorban textilneműt vásároltak Angliában, amely ekkor hazánkban szinte hozzáférhetetlen szükségleti cikkeknek számított. A felhalmozott készlet letétbe került, a bevezetendő forint árufedezeteként őrizték különböző raktárakban az ország számos pontján.⁴³ 1946. augusztus 1-je után a készleteket értékesíteni kellett (volna), ezzel fedezetet állítva a kibocsátott pénz mögé. Fennállt annak a veszélye, hogy az utánpótlás várható hiánya miatt a cég visszatartja majd az árukészletet, bízva az árak megemelkedésében – ez az új pénz gyors inflálódását is maga után vonhatta volna. Ezért Rónai Sándor, kereskedelmi és szövetkezetügyi miniszter kérte Vas Zoltántól, hogy a Gazdasági Főtanács rendelje el a kötött gazdálkodást, amellyel az esetleges visszaélés megakadályozható lenne.⁴⁴ A kötött gazdálkodás elrendelése elmaradt, és a kommunista párt a felhalmozott készleteket – amelyek hivatalosan állami tulajdonban álltak – megpróbálta kisajátítani, a bevételeket saját kasszájába irányítani. Az áruknak valóban csak egy töredék részét adták el, de azt sem állami felügyelettel és elosztással bocsátották a piacra, hanem a West-Orient maga indult teherjárművekkel az ország számos településére, és árulta a termékeket a gépkocsikról. Ezzel az árusításból kiiktatták a kiskereskedőket, veszélyeztetve a megélhetésüket, és megingatták az emberek bizalmát az ellátás folyamatosságában. Mindez a forint értékállóságát és stabilitását kockáztatta.⁴⁵ A látványos

42 A politikai rendőrség is részt vett a cigarettacsempészésben, erről lásd: Molnár 2009.; Cserényi – Zsitnyányi 2015.

43 Vas 1982, 200.

44 MNL OL XIX-A-10. 4. d. 510. Feljegyzés a Gazdasági Főtanács részére, 1946. július 17.

45 MNL OL XIX-A-10. 66. d. A West-Orient Nemzetközi Kereskedelmi Kft. vidéki árusításai, 1946. szeptember 13.

visszaéléseknek hamar híre ment, augusztus első napjaiban a nemzetgyűlésben is több interpelláció hangzott el a West-Orient csalásaival kapcsolatban. Sulyok Dezső egyenesen úgy fogalmazott, hogy „A Gazdasági Főtanács azzal a kimondott céllal alapította [a céget], hogy Belzebubbba üzi ki az ördögöt a gazdasági életből.”⁴⁶ Beszédében megemlíti, hogy a cég alkalmazottai 1200 dolláros havi fizetést kaptak, mindezt a hiperinfláció időszakában, és megnevezte a vállalat vezetését, akik között elhangzott Hardi Róbert neve is. A korabeli híradások szerint a West-Orient állam volt az államban, hiszen minden import rajtuk keresztül bonyolódott, de exportálni is csak úgy lehetett, ha a vállalat részesedett az üzletben.⁴⁷ Ez a fordulat erősen emlékeztet a hatos bizottság jogkörére, elképzelhető, hogy – mivel mindkét szervezet Vas Zoltán informális irányítása alatt állt – a cikk írója a jelenség leírásakor az általános tapasztalatot fogalmazta meg anélkül, hogy ennek intézményi hátterét részletezte volna.

1946 őszére már olyan vehemenciával támadták mind politikai, mind közéleti vonalon a kommunisták csúcsvállalatát, hogy kénytelenek voltak felszámolni azt. De még előtte létrehoztak egy újabb kommunista pártvállalatot, az Elitex nevű céget, amelynek tulajdonosa, Schwarz Elemér korábban a West-Orientben dolgozott. A cél az volt, hogy a West-Orient birtokában lévő árumennyiséget valahogy átmentsék a pártvagyonba.⁴⁸ Az Elitex mélyen áron alul vásárolta fel a West készleteit, ezzel többmillió kárt okozva az országnak, és kockáztatta azt, hogy az éppen bevezetésre került forint stabilitása meginogjon. Feljelentés nyomán a Gazdasági Főtanács vizsgálatot rendelt el, amelynek eredménye – nem meglepő módon – az lett, hogy semmiféle visszaélés nem történt a cég működése során.

46 Sulyok Dezső felszólalása a Nemzetgyűlésben, 1946. augusztus 14-én. Nemzetgyűlési Napló III. kötet, 1946. augusztus 13.–1946. október 4. 58.

47 Hatmillió dolláros textilpanamát lepleztek le. *Világ*, 37. (1946) 432. sz. 1. Ez az állítás egybecseng azzal a szándékkal, hogy a kommunisták azonnal ellenőrzésük alá akarták vonni a külkereskedelmet, de a hivatkozott cikk állításait mindenképpen árnyalja az a tény, hogy a lap főszerkesztője, Supka Géza szabadkőműves nagymesterként a moszkovita garnitúrával részben szemben állt, vagyis a közöttük lévő ellentétek élesíthették a publicisztika hangvételét.

48 Miért nem kerül a piacra a West-Orient többmillió értékű textilkészlete? *Szabad Szó*, 48. (1946) 244. sz.

1946. október 31-én a West-Orient megszűnt létezni – legalábbis ezen a néven. Az MKP létrehozta a Magyar Külforgalmi Rt.-t, amely valójában a West utódjának tekinthető. Ezzel párhuzamosan a szintén nagyon korai kommunista pártvállalat, a Kollektíva Szövetkezet is átalakult, létrejött a Kelet-európai Kereskedelmi Rt., amelynek vezetését 1947 tavaszán Oblath György vette át.⁴⁹ 1946 végén elkezdte működését a Nemzeti Kereskedelmi Rt. is, amelyben szintén a West-Orient egykori munkatársai dolgoztak, és amelynek irányítását a Gazdaságrendészeti Osztály vezetőjének testvére, Villányi Ernő látta el, szoros együttműködésben a politikai rendőrséggel.⁵⁰ Elmondhatjuk, hogy 1946 végére Magyarország külkereskedelmét ténylegesen a kommunisták felügyelték polipként terjeszkedő vállalataik segítségével. Számottevő külkereskedelemről csak 1947-től beszélhetünk, előtte leginkább a csempészés jelentette a nemzetközi áruforgalmat, amely szintén a kommunisták privilégiuma volt. '47 végére a magáncégek már egyáltalán nem kaptak kiviteli és behozatali engedélyt, ez kizárólag az államinak mondott kommunista pártvállalatok számára volt hozzáférhető, holott a kereskedelem államosítása hivatalosan csak 1949-re történt meg.⁵¹

Totális hegemónia

A külkereskedelmi kirendeltségek a hidegháború alatt kiemelt szerephez jutottak. Már volt róla szó, hogy a bolsevik állam diplomáciai elismerése előtt a szovjetek ezeken a kirendeltségeken rendezték be titkosszolgálati bázisaikat, innen irányították a nyugati világban működő hálózataikat. A szovjet szisztémát 1945 után kötelező jelleggel vették át a hazai kommunisták is, a törekvés, hogy megszerezzék a külkereskedelem feletti ellenőrzés jogát vonatkozott a külföldi kirendeltségek megszervezésének kisajátítására is.

49 Oblath György egészen a nyolcvanas évekig a külkereskedelem befolyásos funkcionáriusa volt. Külkereskedelmi és titkosszolgálati tevékenységéről lásd bővebben: Borvendég 2020a, 49.; Borvendég 2020b, 54–56.

50 Molnár 2009, 135.

51 Oblath 1985, 8.

A forint bevezetése, a stabilizáció megteremtése után konszolidálódott a nemzetközi áruforgalom, lassan-lassan a csempészés virágkora is hanyatlóban volt, 1947-től már beszélhetünk érzékelhető külkereskedelmi forgalomról, és – mint láthattuk – ezt javarészt kommunista érdekeltségbe tartozó vállalatok végezték, amelyek ekkor már többnyire állami tulajdonban voltak. A gazdasági együttműködés a nyugati érdekszférában lévő cégekkel szintén kommunista irányítással épült ki. A West-Orient „utódvállalata”, a Magyar Külforgalmi Rt. küldte ki az első „üzletembert” Németország nyugati megszállási övezeteibe, és ezzel megalapozták a későbbi NSZK-val a kereskedelmi kapcsolatokat. Bródy István újságíró Vas Zoltán embere volt, és az ő közvetlen megbízása alapján utazott ki Nyugat-Németországba 1947 tavaszán, ahol egykori magas rangú náci tisztekkel, háborús bűnösökkel tárgyalt. Ez a kapcsolatrendszer lett aztán az alapja annak az erkölcstelen kollaborációnak egykori nácik és kommunista funkcionáriusok között, amely a két világhatalom közötti kereskedelmi forgalmat megalapozta.⁵² Bródy István Karl Werkmeisterrel, Herbert Schellpeperrel és Hans Englerttel találkozott ekkor, mindhárman élvonalbeli náci politikusok voltak, akik korábban Magyarországon teljesítettek szolgálatot.⁵³ Bródy visszaérkezése után egy javaslatot terjesztett fel Vas Zoltánhoz, amelyben megfogalmazta, hogy szükség lenne egy olyan „kiviteli társaság” létrehozására, amely kompenzálná a német és a magyar termékek közötti árszínvonal különbségét, vagyis a kölcsönös kereskedelmi ügyletek bonyolításakor kiegyenlítené a magyar oldalon keletkező veszteséget.⁵⁴ Bródy elképzelése szerint a kiegyenlítést az adott vállalat saját költségvetéséből finanszírozta volna, és erre a funkcióra

52 Erről lásd: Borvendég 2020a.

53 További kutatásokat igényel annak felfejtése, hogy milyen korábbi ismeretsekre alapozták ezt a kapcsolatfelvételt 1947 tavaszán. Vas Zoltán célirányosan küldte követét egykori magas rangú náci funkcionáriusokhoz, akik kivétel nélkül Budapesten teljesítettek szolgálatot a háború alatt, vagyis feltételezhetjük, hogy már korábban létezhetett közöttük valamifajta együttműködés, esetleg az illegális kommunista mozgalom vagy a szovjet titkosszolgálat hálózatán keresztül.

54 MNL OL XIX-A-10. 66. d. Bródy István felterjesztése Vas Zoltánhoz, 1947. június 25. Az árkiegyenlítés a későbbiekben folyamatosan jelen volt a szocialista Magyarország gazdasági életében, mert bizonyos termékek előállításának költsége meghaladta a késztermék világpiaci árát. Erről lásd: Germuska 2011., Péter 2013.

természetesen a kommunista pártvállalatot, a West-Orient felszámolásakor létrehozott Magyar Külforgalmi Rt.-t javasolta. Első nekifutásra úgy tűnhet, hogy olyan konstrukciót javasolt Bródy, amelyben igen nagy kockázat hárult volna a kommunista pártvállalatra, azonban az ötlet lényege nem a kompenzáció kifejtésében volt, hanem a nyugatnémet megszállási övezetekkel való kapcsolatok kizárólagosságának megteremtésében.⁵⁵ 1947-ben tehát, amikor a háborús pusztítás után megindul a tényleges külkereskedelmi forgalom, megtalálták a módját annak, hogy a nyugatnémet övezetek felé – amelyek a megszülető új Európa gazdasági motorjává váltak – kizárólagosan a kommunista párt cége bonyolítsa az árucere-forgalmat. Ennek a kizárólagosságnak a jelentősége 1949-ben, a monopóliummal rendelkező szakosított külkereskedelmi vállalatok létrehozásával megszűnt, de Bródy István továbbra is kulcsszerepet játszott: 1949-ben a frankfurti magyar kereskedelmi kirendeltség első vezetője, és az itt kiépülő korrupciós hálózat megalapozója lett.⁵⁶

Néhány kiemelten fontos városban a kommunista párt már 1945/46-ban megindította a kereskedelmi kirendeltségek működését. Ilyen volt például Svájc, a világ pénzügyi központja, ahol a Komintern piszkos pénzeit éppúgy kezelték, mint a náci vagyonokat. A kereskedelmi képviselők a titkosszolgálat bázisaiként szolgáltak, a titkosszolgálat pedig a politikai rendőrség része volt, amely megszervezésétől kezdve a kommunisták kizárólagos irányítása alatt állt.

Mint említettem, 1947-től fokozatosan megélnkültek a gazdasági kapcsolatok, a nemzetközi kereskedelmi forgalom is beindult, így nem meglepő, hogy a kommunista párt számára már nem volt elegendő az országon belül felügyeletet szerezni a különböző exportvállalatok felett, hanem a külföldre utazó gazdasági, diplomáciai képviselők mozgását is ellenőrizni akarták, méghozzá úgy, hogy a már működő kereskedelmi kirendeltségek hatáskörébe utaltak minden hivatalos külföldi kapcsolatot. 1947 decemberében a Gazdasági Főtanács

55 A kapcsolatrendszerüknek köszönhetően a német fél később igazán nagyvonalúan kezelte a kölcsönös elszámolásokat: a két állam között évente megkötött szerződések alapján az árucere-forgalom pénzügyi bonyolítására megnyitott számlán a magyar oldalon folyton deficit jelentkezett, de az ex-náci üzlettársak sikeresen akadályozták meg, hogy a német gazdasági vezetés leemelje a tartozásokat. Borvendég 2020a, 62–63.

56 Erről lásd: Borvendég 2020a.; Borvendég 2020b.

elfogadtatott egy határozatot, amely kimondta, hogy a vállalatok és a nemrég államosított bankok külföldi képviselői a kereskedelmi kirendeltségek vagy a kereskedelmi attasé felügyelete alá tartoznak, és bármilyen gazdasági ügyben külföldre utazó állami tisztviselők és kormány megbízottak jelentkezni kötelesek az illetékes kereskedelmi képviselőten.⁵⁷ A kirendeltségvezetők és attasék illetményét úgy határozták meg, hogy megegyezzen a külügyi szolgálatot teljesítők fizetésével. Ezzel megteremtették az alapját annak a titkosszolgálatok által támogatott hálózatnak, amely az elkövetkező évtizedekben sikeresen felügyelte a Kelet–Nyugat közötti gazdasági kapcsolatokat.

A tanulmányban ismertetett összefüggések alapján megállapíthatjuk, hogy pár moszkovita pénzügyi-gazdasági szakember segítségével – a koalíciós kormányzás ellenére – az MKP néhány hónap leforgása alatt képes volt kiépíteni egy olyan rendszert, amely jóval az államosítások befejezése előtt megteremtette a külkereskedelem totális felügyeletét. Tudjuk, hogy a kommunista párt már a kezdetektől az irányítása alá vonta a hatalom tényleges gyakorlásához szükséges területeket, vagyis az ország működésének minden olyan szegmensét, amelyet létfontosságúnak tartott. A pénzáramlás és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok is ide tartoztak. A Komintern pénzügyi háttérét és az ehhez kapcsolódó nyugati baloldali hálózatokat jól ismerő két káder, Vas Zoltán és Háy László irányításával megteremtették a feltételeit annak, hogy Magyarország kapocs, pénzügyi transzferállam lehessen a szovjet birodalom és a nyugati baloldali társutas mozgalmak között. A „fordulat éve” kifejezés tehát a gazdasági élet aspektusából nézve is értelmezhetetlen: a szovjetizálás sokkal hamarabb megtörtént, mint azt az államosítások üteme alapján gondolnánk.

1949-ben felállították a Külkereskedelmi Minisztériumot, és megkezdték a hozzá adminisztratív formában kapcsolódó szakosított, monopóliummal rendelkező külkereskedelmi vállalatok, az úgynevezett impexek alapítását is. Ezeknek a vállalatoknak a segítségével a hatvanas évekre kialakult egy korrupcióval mélyen átitatott gazdasági elit, amely kitermelte magából a szocialista tőkés csoportját.⁵⁸

57 MNL OL XIX-a-10. 4. d. Gazdasági Főtanács előterjesztés és határozat, 1948. január 7.

58 Erről lásd: Borvendég 2020b.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Borvendég 2020a.** Borvendég Zsuzsanna: *Mesés kémjátszmák. A nyugati külkereskedelmi hálózatok kiépülése 1945 után.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2020.
- Borvendég 2020b.** Borvendég Zsuzsanna: *Az impexek kora.* Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2020.
- Böhm 1990.** Böhm Vilmos: *Másodszor emigrációban.* Progresszió, Stockholm, 1990.
- Cserényi-Zsitnyányi 2015.** Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *A politizált gazdasági rendőrség. A Gazdaságrendészeti Osztály, 1945–1948.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015.
- Gábor 2013.** Gábor Péter: *Jóvatétel és külkereskedelmi orientációváltás Magyarországon, 1944–1949/51.* Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs, 2013. Doktori értekezés.
- Garamvölgyi 1989.** Garamvölgyi István: Kettős valuta? West-Orient és társai. *Magyarország*, 26. (1989) 9. sz. 1989. 03. 3.
- Germuska 2011.** Germuska Pál: „... Nem tudtunk egyensúlyba kerülni.” Külkereskedelmi árkiegyenlítés – költségvetésen kívül és belül. In: Baráth Magdolna – Bánkuti Gábor – Rainer M. János (szerk.): *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 383–394.
- Honvári 2013.** Honvári János: Magyarország mint „rosszhiszemű szerző”? *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 1. sz. 119–144.
- Hubai-Szabó 1998.** Hubai László – Szabó Éva: A Magyar Kommunista Párt gazdálkodása 1944–1948. *Múltunk*, 43. (1998) 2. sz. 77–119.
- Magyar 1989.** Magyar László: Politikai és pénz. Pártvállalatok 1945 után. A tisztesség határai. *Magyarország*, 26. (1989) 40. sz. 1989. 10. 6.
- Molnár 2009.** Molnár János: „A másodrendű vádlott.” Villányi András elítélésének és rehabilitációjának rekonstruálása. *Múltunk*, 54. (2009) 1. sz. 100–137.
- Oblath 1985.** Oblath György: Külkereskedelmünk negyven éve. *Külgazdaság*, 29. (1985) 4. sz. 3–23.

- Saltai 1947.** Saltai Alajos: Külkereskedelem. *Forum*, 2. (1947) 7. sz. 522–534.
- Scheibner 2013.** Scheibner Tamás: Könyvkiadás a koalíciós években. A Szikra Nyomdai, Irodalmi és Lapkiadó Vállalat és a politikai fordulat. *Magyar Könyvszemle*, 129. (2013) 4. sz. 456–476.
- Seres 2006.** Seres Attila: A szovjet piac „meghódítása” és a magyar tőke Trianon után. Iratok a szovjet–magyar vegyes kereskedelmi társaság történetéhez (1923). *Századok*, 140. (2006) 1. sz. 79–125.
- Seres 2008.** Seres Attila: Magyar külkereskedelmi politika és a szovjet piac az 1920-as években. *Történelmi Szemle*, 50. (2008) 3. sz. 407–433.
- Szívós–Uzoni 1992.** Szívós István – Uzoni Ödön: Az 1946-ban létrejött szovjet–magyar vegyes vállalatok. *Valóság*, 35. (1992) 1. sz. 67–85.
- Tóth 1993.** Tóth István: A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948). *Múltunk*, 38. (1993) 4. sz. 68–91.
- Váradai 2003.** Váradai Júlia: Szubjektív történelem objektív felhangokkal. Beszélgetés Hardi Róberttel. *Mozgó Világ*, 29. (2003) 6. sz. 98–106.
- Vas 1982.** Vas Zoltán: *Akkori önmagunkról. Önéletírás II.* Magvető Kiadó, Budapest, 1982.

